

Anadolu Şehirlerine Verilen İsimler ve Sivas Örneği

Sıddık ÜNALAN*

Abstract

If we look at the historical process of the place names in Anatolia, we can see which the last owner these areas Turks gave place names right for their language. The Turk clans, who came to the Anatolia after 1071, analyzed their geography and in respect of gave names these areas. For instance; The Turks gave Ankyra-Ankara, Attaleia-Antalya, İkonium-Konya, Prusa-Bursa and Sebastia-Sivas names suitable for their expression. There are tracks of name places of the tribes which continued domination and become a thing of the past on the Anatolia along years in which we have used names. The names were given due to a stone or soil among using names in Anatolia. The sources, origin of historical place names are people and geography. The some place names were purification with king, queen, emperor, khan, princess, commander, vali, hero, women or man. These names were given cities or zones in order to remember a event, a legend and a epic.

Key Words: Anatolia, Sivas

GİRİŐ

Anadolu'da bilinen en eski adlar Güney Doğu komşuları, Akad ve Sümerler'in kayıtlarındaki isimlerdir. Daha sonra Asur tabletleri ile devam eden ve M.Ö. 2000 yılı ortalarındaki Hitit yazıları önemli kaynaklardır. Anadolu'da ikinci önemli devre, M.Ö. VII. Yüzyıldan itibaren başlardaki Anadolu'yu Asia, Armenia ve Mesopotima olarak ele alınabilir. Bu dönemde Sivas'ın ismi "Kappadokia" olarak geçmektedir.¹

Anadolu: Őark manasına gelen bir sözdür. Bu söz Yunancadır.²

* **Yrd. Doç. Dr.**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Faköltesi.

1 Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriő, I. Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara, 1988, s. 12-14; Rabia Demirören, "Sivas Tarihi", Yurt Yayınları, 1959, s. 3.

2 *Sivas Salnamesi*, 1325, s. 202.

Başka lügatlarda; “Anadı, Anadı, Essene ve Temekkene” şeklinde muharrer olup müteaddi ve lazım olduğu anlaşılmalıdır. Turan Lugat’ında “Ana, Anat, Anac, Anar, Anagöl, Anal, Anamur, Anay” kelimelerinin mas-tarları bulunmaktadır. Anatol kelimesi; Anatol tarihen ve lugatten Turanidir. Yunani değildir. Buna bir misal verecek olursak “Amasya da 708 de ikmal edilen Darüş-Şifa’nın kapısı üzerindeki kitabedi (Emir-i Anatol Ahmet) ismi ve diğer Arap kaynaklarında da (Anadol) ismi mevcuttur.³

Anadolu’nun coğrafyası yanında, bırakılan kültürel miras ve burada yaşayanların, bu topraklar üzerinde bıraktığı yer isimleri önemli bir yer tutmaktadır. M.Ö. ve M.S. devrelerin ve isimlerin bilinmesi gerekir. Anadolu kelimesi aslında Yunanca olmasına rağmen, Türkçeye çevrildiği zaman “Ana” ve “Dolmak” ayrı ayrı ele alınıp “Anadolmak” veya “Anadolu” diye söylediğimiz zaman, bu zamana kadar verilen isimlerin hiç birisi de bu ismin “Anadolu”nun yerini tutmamaktadır.⁴

Batılı tarihçilerin Sivas ve Anadolu’yu isimlendirmelerine göre küçük Asya, Anadolu gibi (Anatol) eski zamanlardan beri Türkler’in anayurdu olması münasebetiyle bu isimler verilmiştir. Çünkü Anatol, karakol vezninde olup te’sis ve temkin edilen yere yani mekan, ikamet, esas vatan olan yere denmektedir. Te’sis ve temkin etmek manasında olan “Anatmak” masdarından me’huz olup “Anatol” şeklinde bir sığaya mekandır.⁵

Yunanlılar her ne kadar “Anadol” kelimesi Yunancadır deseler de bu yanlış bir bilgiye dayanmaktadır. Zira Yunan’ın doğusunda bulunan bu yeri alıp kendi dillerine çevirerek “Anatolis” şekline sokarak kendilerine maletmeye çalışmışlarsa da, kelimenin aslı Turani olduğundan buna katılmak mümkün değildir. “Anadolu” kelimesi öz ve öz Türkçe’dir.⁶

Orta Anadolu’nun en büyük kentlerinden biri olan Sivas, tarihin çok eski devirlerinden beri iskan alanı olarak bilinmektedir.⁷ Doğudan gelen her akın veya batıya yönelmiş her saldırı mutlaka Sivas’ta duraklamıştır. Askeri bakımdan önemli bir yol üzerinde bulunan Sivas’ın küçük bir kale iken, şehir olmaya başlaması muhtemelen Roma devrine rastlar.

Bizans hâkimiyeti zamanında askeri önemini koruyan şehir, Justin-yen tarafından yeniden tamir edilmiş, Emeviler döneminde kısa bir süre

3 H. Hüsameddin, a.g.e., C.II, s. 89-90.

4 Tuncer Baykara, a.g.e., s. 9.

5 H. Hüsameddin, a.g.e., C.II, s. 89; *Sivas Salnamesi 1325*, s. 202.

6 Hüsameddin, a.g.e., s. 90.

7 İ. Kılıç Kökten, “Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu’da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları”, *Belle-ten*, VIII/32, 1944, s. 662-667

Arapların eline geçmiştir. Şehir, bulunduğu konum itibarı ile Kashi bölgesinde, bir taraftan Göksun diğer taraftan Gürün Geçitleri'ne hâkim olmakla stratejik bir öneme de sahiptir. Gürün'deki Şuğul Vadisi'nde bulunan Hitit yazıları bunu doğrulamaktadır.⁸ "Kral yolu" diye bilinen, tarihin en eski ticaret yolu şimdiki Samsun, Tokat ve Sivas'tan geçmektedir. Bütün kervan yollarının da buradan geçtiğini görmekteyiz.⁹

Bu yollar MÖ. 300-100 yıllarından beri Kral Yolu olarak bilinmektedir.¹⁰ Yunan - Roma yol ağı, milattan önceki üç asır içinde konumu ne ise, milattan sonraki asırlarda da aynı özelliğini korumuştur.¹¹ Bir çok kavim, bu yoldan Anadolu içlerine kadar gelmiş ve aynı yolu takip ederek geri gitmişlerdir. Bu yol üzerinde kurulan pek çok kervansaray ve hanlar bunun açık örneklerinden biridir. Bu yollar vasıtasıyla Sivas, Anadolu'nun ticaret merkezi olmuş ve bu ticaret yolu İtalya'ya kadar uzanmıştır.¹²

Anadolu'ya gelen posta arabaları, kervanlar ve tacirler tarafından takip edilen yol ise Melitene (Malatya)'ye kadar gitmektedir. Bu yol kenarlarında dikilen taşlar ve üzerlerindeki işaretler, Malatya'nın ne kadar mesafede olduğunu göstermektedir. Bu yollar, tüm Anadolu illerini Roma'ya bağlamak, en kolay ve kısa yolu tercih etmek gayesiyle açılmış¹³ ve Anadolu'nun büyük bir kısmını asırlar boyu birbirine bağlamış, Göksun'dan Malatya'ya oradan da Sivas'a geçerek, geçmiş yıllarda kullanıldığı gibi günümüzde de kullanılmıştır. Sebasteia (Sivas) -Tephrike (Divriği) yol güzergahı Roma dönemine değil, Bizans dönemine ait olmalıdır.

Zira Selçuklular, Anadolu'ya nehirlerin akış istikametini takip ederek gelmişlerdir. Sadece Selçuklular değil, İslam'dan önce Anadolu'ya gelen kavimlerin hepsi de bu yolu takip etmişlerdir. Bizans'ın Malazgirt Savaşı'ndan önce Anadolu'da özellikle de Sivas'taki Ermenileri yok etmesi, bölgede Selçukluların karşısına çıkacak engelleri ortadan kaldırmak suretiyle doğrudan Bizans'la karşı karşıya gelmelerini sağlamıştır.¹⁴

8 R. Nafiz-İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, *Sivas Şehri*, İstanbul, 1928, s. 3; Şemseddin Günaltay, *Yakınşark II Anadolu (En Eski Çağlardan Ahamenişler İstilasına Kadar)*, Ankara, 1987, s. 191,311.

9 W.M.Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev:Mihri Pektaş), İstanbul 1961, s. 27; Hamid Sa'di,

Anadolu'dan Geçen Kadim Transit Yolları, C. V. S. 28, *TürkYurdu*, İstanbul, 1927, s. 360-367

10 Ramsay, *a.g.e.*, s. 44.

11 Ramsay, *a.g.e.*, s. 46.

12 Ramsay, *a.g.e.*, s. 47.

13 Ramsay, *a.g.e.*, s. 47-48.

14 Mehmet Altay Köymen, "Anadolu'nun Fethi", 1961 yılı *DİBD*. Ayrı Basım, Ankara, 1962, s. 92.

ANADOLU ŞEHİRLERİNE VERİLEN İSİMLER VE SIVAS ÖRNEĞİ

Anadolu'nun tarihi coğrafyasının genel yapısını oluştururken büyük iskan ve idari merkezlerinin ilk dönemlerden günümüze kadar aldığı bir çok değişik isimlerin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu isimlerin kaynaklarının nereden geldiği hangi olaydan sonra aldığı ve ne için verildiği konularını yazımızın akışı içerisinde anlatmaya çalışacağız. Türkiye'de bu konularla ilgili olarak yapılmış en önemli çalışmalardan birisi; Bilge Umar'ın "Türkiye'deki Tarihsel yer Adları" isimli eseri olsa gerek.¹⁵ Bu konuda batıda da farklı çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan Strabon'un ve Ramsey'in Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası adlı eserlerinde yer adları hakkında geniş bir bilgi bulmak mümkündür. Ayrıca Arap coğrafyacılarının ve seyyahların yazmış olduğu eserlerde de bu konuyla ilgili bilgi verdikleri görülmektedir. Bu çerçevede Anadolu'daki yer adlarının tarihi sürecine bakarsak bu toprakların en son sahibi olan Türkler kendi dillerine göre yer adları vermişlerdir. 1071'den başlayarak Anadolu'ya gelen Türk boyları kendi coğrafyalarını ve isimlerini kendilerine göre tahlil etmiş ve isimleri de bu doğrultuda vermişlerdir. Mesela; Ankyra Ankara, İkonium'a Konya, Prusa Bursa ve Sebastia'ya veya Sipas'e Sivas isimlerini kendi dillerine göre vermiştir. Hatta bazı isimlerin H. Hüsamettin'e Turani olduğu üzerine iddiaları bulunmaktadır.

Anadolu toprakları üzerinde hâkimiyetlerini asırlarca sürdüren ve tarihe karışmış kavimlerin kullandıkları yer adlarının izlerini halen kullandığımız yer isimlerinde bulmak mümkündür. Tarihi yer adlarının kaynakları insan ve coğrafyanın kendisidir. Kral, kraliçe, imparator, hakan, han, sultan, komutan, vali, kahraman, kadın ve erkek isimleri ile bir olay bir efsane bir destanın hatırlatma bakımından bölgelere yer ismi olarak verildiği görülmektedir.¹⁶ Bunların örneklerini tarihin her döneminde görmek mümkündür. Bergama Kralı II. Attalos'un kurmuş olduğu "Antalya Körfezi" devletine Krala izafeten "Attaleia" adı verilmiştir. Bu isim daha sonraları Adalya ve günümüzde Antalya olarak isimlendirilmesine sebep olmuştur.¹⁷ Bergama kralı II. Eumenes tarafından kurulan Hierapolis, Bergama'nın efsanevi kurucusu Telephos'un karısı Hiera'nın ismini almıştır.¹⁸

15 Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993

16 Habib Karaçetin, *Antik Çağda Anadolu'da Tarihi Yer Adları, Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, 11-13 Eylül, 1984, Ankara, s. 219

17 Besim Darkot, "Antalya" mad. *İslam Ansiklopedisi, C.I, MEB, Eskişehir 1997*, s. 459-462

18 Karaçetin, s. 220

Anadolu ve Sivas adı hakkında, çeşitli kaynaklarda değişik bilgilere rastlamak mümkündür.

Sivas adının ilk dönemlerde “Sipâs” dan geldiği söylenmektedir. Sipas¹⁹: Şükran minnet ve şefkat anlamlarını taşımaktadır. Yani Sivas şehrinin sembolü “Tanrıya şükür, ana-babaya minnet ve çocuklara şefkattir.

Sivas adı, “Üçgöz” anlamına da gelmektedir. Bu üç gözden şehre şükür minnet ve şefkat pınarları akmaktaydı. Bir zaman sonra insanların bu dustura önem vermemesi yüzünden bu pınarlar kurumuş, şehir de fakir düşmüştür.²⁰

Sivas adının “Sebasteia”dan türemiş olduğunu iddia eden Süryaniler de bulunmaktadır. Anadolu’da Pers egemenliğinden sonra kurulan şehirlere Sebasteia adı verilmektedir. İşte bu şekilde isimlendirilen önemli şehirlerden biri de Sivas’tır. Şehir devletlerinin zamanla Roma İmparatorluğuna bağlanması sonucu, önemli yolların kesiştiği yerde bulunan şehir merkezinin iskan edildiği ve “Sebasteia” adını aldığı görülmektedir. Hititlerden sonra şehrin nerede kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir.²¹

Sivas adının Roma dönemindeki “Sebasteia” dan gelmiş olduğunu, bu ismin de Pontust kralı Poleman’ın dul zevcesi kraliçe Pythodoris tarafından Roma İmparatorluğu Augustus şerefine verildiği söylene de buranın Sivas şehri değil Niksar olması mümkündür. Şehir yerleşimi açısından Roma “Sebasteia” sının yerinde mi veya başka yerde mi kurulduğu kesin olarak tespit edilememiştir. Şehir diğer Anadolu şehirleri gibi Türkler tarafından tamamıyla yeniden inşa edilmiştir. Zira şehirde Selçuklu öncesi devirlere ait bir esere rastlanamaz.²²

19 Sipas, Şükretme, duâ etme. Hamdü Sipâs: Allah’a şükür, Sipâs-dar: hamededen, şükreden, Sipâas-dâari: Şükredereklik, şükretme, Sipâas-güzâr: şükreden, Allah’a duâ eden; Sipâsi: teşekkür eden, minnettar, Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankar 1999, s.955-956

20 Necdet Buluz, “Sivas Folkloru”, S.14, Mart 1974, s. 7; Kerim Yund, *Sivas Folkloru*, S.12, Ocak, 1974, s. 3; İbrahim Yasak- Ahmet Kaleli, *Dünden Bugüne Sivas İli*, Sivas, 1986, s. 7.

21 Kadir Erdil, *Sivas Rehberi*, Sivas, 1953, s. 19; A. Gabriel, *Monuments Tures D’ Anatolie*, 11 Paris, 1934, s.133; İbrahim Aslanoğlu, *Her Yönden Sivas*, İstanbul, 1979, s. 7

22 Osman Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1993, s. 118; Besim Darkot, “Sivas” İ.A. C. X, İstanbul 1967, s. 569; Mehmet Önder, *Anadolu Adları Üzerine Efsanelerin Oluşumu*, Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, 11-13 Eylül, 1984, Ankara, s. 69-73; Necdet Buluz, “Sivas Folkloru”, s. 7; Ömer Demirel, *II. Mahmud Döneminde Sivas’ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*, Ankara, 1989, s. 1; Fahreddin Başel, *Sivas Bülteni*, Sivas, 1935, s. 14-15, (Kamil Kitabevi) Hüseyin Yıldırım, “*Seyahatnamelerde ve Anılarda Sivas*”, *Toplumsal Tarih*, C.2/7. İstanbul, 1994, s. 24-31.

Bazı kaynaklara göre Romalılar'dan evvel Sivas'ın bulunduğu yerde Kabira adında bir kale vardı. Bu kalenin yeri günümüzdeki Sivas şehrine 8 km kadar uzaklıkta bulunan Gavraz veya (Goraz) köyü mevkidir. Burada aynı adı taşıyan bir şehir kurulmuştur. Kurulan bu şehre zamanla "Diyopolis" veya "Sebast" adı verilmiştir. Daha sonraları bu şehre Tanrı şehri anlamına gelen "Sebast" adı verilmiştir. Sebast: Yunan dilinde Oğüst şehri demektir. Ayrıca Sivas ismi (Bitodoris) namıyla da anılmaktadır.²³

Hüseyin Hüsameddin, Sivas isminin Sebasit'ten geldiği iddia etmektedir ve Sebasitlerin Turani kavimlerden büyük bir oymak olduğunu söylemekte ve bu konuya da şu şekilde bir izah getirerek ispatlamaya çalışmaktadır. Sebasit ve Sevasit kelimelerinin "Savas- Sevas" gibi kelimelerle aynı olduğunu, bunların da Hita dilinde Sivilisli yani Sevimli, Sevgili anlamına geldiğini, ayrıca Sevasitler; bu günkü (Sivas) şehrini meydana getiren burada yerleşen ve bu şehri imar eden (Sivasit) halk topluluğudur demektir. Yunanlılar tarafından (Sebasit, Sebasit) diye söylenmiş olsa bile burası (Sivas) olarak halk dilinde yerleşmiş ve Sivas bu şekli ile şöhret olmuştur. Başka bir değerlendirmede de "Sivas Şehrini Saves bin Batur bin Yonat ibn Tarsus bina etmiştir"denilmektedir. H. Hüsametdin, yukarıda bahsetmiş olduğumuz kelimelerin yapı ve anlam itibarı ile hepsinin Turani olduğunu söyler. Ona göre bu kelimeler "Saves Bin Betur Bin Yonat Bin Tiras"dır. Bunlardan Batur, cesur ve kahraman, Yonat ise yüğrük at manalarına gelmektedir. Saves ve Tiras adları da Turani dir.²⁴

Evliya Çelebi: Kırıl Sebast ismindeki Sivas şehrinin Hazreti Zekeriya (a.s.) zamanında Cimcime'nin kardeşi tarafından kurulduğunu söylemektedir. Bu kırılın ismi "sebas" imiş. Bu ad zamanla halk dilinde "sivas" olarak geçmiş, kentin adı da "sivas" olarak günümüze kadar gelmiştir. Sivas adının kırıl "sebas"tan geldiği konusu ihtimallere en yakın olarak görülmektedir.²⁵

Sivas isminin Roma egemenliği zamanında verildiği ileri sürülmektedir. Halbuki bu konuda kesin bir bilgi bulmak mümkün değildir. Daha

23 Ahmet Rifat, *Lugat-i Tarihiyye ve Coğrafıyye*, C. IV, İstanbul, 1300, s. 111; Ali Saib, *Coğrafıyayı Mufassal Memalik-i Devleti Osmanıyye*, İstanbul, 1304, s. 205; Rıdvan Nazif- İsmail Hakkı, *Sivas Şehri*, İstanbul, 1928, s.78; Ali Cevad, *Memalik-i Devleti Osmanıyenin Tarih-i ve Coğrafıya Lüğati*, C. II, İstanbul, 1314, s.465; Vital Cunet, *La Turquie D' Aste*, C. I, Paris, 1892, s. 669; Şemseddin Sami, *Kamusul' Alam*, C. IV, İstanbul, 1311, s. 2793; Hasan Tahsin, *Sivas Vilayeti Sıhhi ve İctimai Coğrafıyası*, İstanbul, 1932, s. 34; Kadir Erdil, *Sivas Rehberi*, Sivas, 1953, s.19-20.

24 Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, C.II, ?, s. 121,122.

25 Mehmet Zillioğlu, *Evliya Çelebi Seyehatnamesi*, C.III, Ankara, 1976, s. 847; Necdet Buluz, a.g.e., s. 7

önce buraya isim olarak “*Talavra, Megopolis, Karana, Diyopolis, Diyopolis, Gavraz, Sebasteia, Sebastiya, Sebastion*, gibi isimler verilmiştir. Sivas’ta yapılan kazılarda Sebasteia’ya ait eserlerin bulunmamış olması şüphelerimizi artırmıştır. Bu şüpheler dikkatimizi başka araştırmalara yönlendirmiştir. Burada bulunan kalenin suni bir höyük olmadığı tabii bir kalker kitlesinden oluştuğunu ortaya koymuştur.²⁶

Teyes Chavles’e göre ise “Sebastia” olup Sezar’dan gelmektedir. Bu isim genelde Asya’nın sayılı olan şehirlerine verilen isimdir. “Sebaste” ismi de Sezar’a hürmeten verilmiş isimlerden olup aynı kelimeden türemiştir. Yunanca Thema, yer durum anlamındadır. Fakat Romalılar, Bizanslılar bunu, Osmanlıların zamanında kullanılan eyalet anlamında kullanmışlardır.²⁷

Batılı seyyah Hans Dernschwam da Sivas ismini şu şekilde anlatmaktadır; 2 Nisan’da kıyısında konakladığımız ırmağın adı Kızılırmak ve bu ırmağa yakın bir yerde kurulan şehre “Zuas”(Sivas) denmektedir.²⁸

Roma döneminde, Sebaste Cilicia, Sebaste Pophlogonia, Sebaste Phrygio, Sebaste Pontus, Sebasteia Mgalopolis gibi isimlerin sonlarına değişik ekler getirilerek duruma göre yer isimleri belirtilmekteydi.²⁹ Hatta Kral, Ciliciaya’ya sefere çıktığı zaman doğudaki toplanma yeri olarak Sanniana’da, Kommagene’ye sefere çıktığı zamanda Cappadocia, Armenia ve Sebasteia’da ordu toplanır. Bu şehir Pompeyden sonra Sebasteia, Megapolis ismini almıştır. İlk imparatorluk zamanında buraya isim olarak “Sebasteia” demiş ve şehrin kale duvarları Justinian tarafından yeniden tamir ettirilmiştir.³⁰

Bu gibi şehirlerde her ne kadar eski ismi terk edilse bile isminin varlığı devam etmekte ve şehrin mevki değişmektedir.

Strabon’a göre; “Koinon Khorion(yeni yer) denen yerde tabii şekilde sarp ve mahfuz bir kaya olup bura Kabeira’dan (Sivas), 200 Stodion’dan daha az mesafededir. Tepesinde bol su çıkan bir kaynak bulunmaktadır.

26 Tahsin Özgüç, “Sivas ve Maltepe Kazıları”, Belleten, XI/41, 1967, s. 164-166; Mesrob K. Kırkorlan, *Armenians In The Service Of The Ottoman Empire 1860-1908*, Boston, 1997, s. 53.

27 Texes Charles, *Küçük Asya*, Çev: Ali Suad, C. I-III, İstanbul, 1329, s. 28

28 Hans Dernschwam, *İslam ve Anadolu’ya Seyhat Günlüğü*, Çev: Yaşar Önen, Ankara, 1987, s.267.

29 Ramsay, a.g.e., s.490,492,504,508,(399 Nolu Dip not, s.361)

30 Ramsay, a.g.e., s.361.

31 Straban, *Coğrafya(Geographika)*, Çev: Adnan Pekman, Kitap XII-XIII-XIV, İstanbul, 1993, s.33; Ali Saib, *Coğrafyayı Mufassal Memalik-i Devlet-i Osmaniyye*, İstanbul, 1304, s. 209; Cuinet, a.g.e., C.I, s. 669; William Francis Ainsworth, *Travels Aresearchesin Minor Mosopotamia, Chaldea, And Armenta*, London, 1842, s. 12; Oğuz Ceyhan, *Sur ve Kaleleri İle Tarihte Sivas*, Sivas, 1988, s.9.

Eteğinde bir nehir ve derin bir dere vardır. Üst tarafındaki kaya okadar yüksektir ki tepesine erişilmesi çok güçtür. Burası Romalılar'ın yıkılmış oldukları taraf hariç diğer tarafları muhteşem duvarlarla çevrili ve etrafı ormanlıktır. Mithridates'in en kıymetli hazineleri burada saklı idi ki bunlar şimdi Pompeius tarafından bir şehir haline getirilen ve Diospolis olarak adlandırılan, "Kabeira" ya gelince, Puthodoris sonradan burayı imar ederek ismini "Sebaste" olarak değiştirmiştir. Bu bahsedilen yer günümüzdeki Sivas şehridir.³¹

Ebu'l Farac, Tarihi'nde Sebastia ile ilgili meseleyi şu şekilde anlatır. "Ermeniler Hıristiyan oldukları için, Arapların kendilerinden intikam almalarından korkarak Roma hududuna kaçtılar ve terkettikleri yerleri de Roma Kralı Basil'e verdiler. Oda bunlara karşılık Sebastia ve Kapakdokya'yı onlara verdi. Ermeni eşrafı da burada yerleşerek çoğaldılar.³²

Lisan'ul Arap'ta, Sevas isminin; belirli bir yer tayini yapmaksızın yer manasına geldiği ifade edilmektedir. Bu manaya kaynak olarak Sa'leb'i'nin şu şiiri örnek verilmektedir.

"İş akşama kaldı, onun Sevas sevgilisi olmaksızın,
Sevas ki Ris Kuyularının ve göz yaşlarının vadisi,
Onun yaşla dolu gözleri özür diliyor.³³

Ayrıca Kamusu'l Muhit'in tercümesinde Sivas ismi ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: Es-Sivas; sinin kesresiyle rum diyarında bir belde olduğu kaydedilmiştir.

Suveysiye; sinin zammesiyle, Ürdün eyaletinde bir kaza ismidir.

Es-Sivas; garb vezninde bir illet adıdır ki at kısmının boyunlarında ve boğazlarında zuhur ederek atı tıpkı bir ağaç gibi kurutup yokeder.

Sivas; sehab ve zenende bir dağ yahud bir mevzu adıdır. Bir şecere adıdır ki Araplar'ın çıkmak için ittihaz edildikleri eşcanı efdaliyedir. Müfredi Sivas dir.³⁴

Futuhu'l Buldan'da da şu şekilde bir ifade vardır. Hz. Ebu Bekir'in halifeliliği döneminde Amr b. As'ın Gazze'yi, arkasından da Sebastia'yı ve Nablus'u Feth ettiği şeklinde bir ifade bulunmaktadır.³⁵

Sivas ismi en kuvvetli rivayet olarak Selçuklu Oğuz Türkleri'nin lehçesinde " Üç Değirmen" manasına gelen " Sebast" kelimesinden gelmiş

32 Gregory Abu'l-Farac (Barhebraeus) *Abu'l Farac Tarihi*, Çev. Ö.Rıza Doğrul, C. I-II, Ankara, 1987, s. 263, 274.

33 İbn Manzur, *Lisan'ul Arap*, C. VI, Beyrut, 1410, s. 109

34 Osman b. Süleyman Penah, *Okyanus*, C. II, 1250, s. 249.

35 El-Belazuri, *Futuhu'l Buldan*, Çev; Mustafa Fayda, Ankara, 1982, s. 197.

olmalıdır. Sebast ismi zamanla halk dilinde “ Sivas” olarak yerleşmiştir.³⁶

Sivas şehrini, isim yapı ve geçirdiği dönemlere göre değerlendirmek gerekirse şu neticelere ulaşmak mümkündür. Sivas şehri kurulmadan önce burada ulu ağaçlar altında kaynayan üç pınar varmış. Bu pınarlar Allah’a şükür, ana-babaya minnet ve küçüklere şefkat duygularını ifade etmiş. Bu üç pınara “Sipas Suyu” denirmiş. Zamanla bu üç pınarın etrafında küçük yerleşimler olmuş ve buraya “ Sipas” adı verilmiştir. Daha sonra bu isim Sivas olarak söylenmiştir.

Toprak tepe kazılarında Sivas’ın gerçekten ilk yerleşim yeri olan bugünkü Topraktepe’de yapılan kazılarda M.Ö. 2000 nin başlangıcından beri iskan edildiği kesin olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü Toprak Tepe’de Roma-Bizans devrine ait en küçük bir kalıntıya rastlanmamıştır. Bu da bize eski Sebasteia’nın Toprak Tepe’de kurulmadığını göstermiştir. Buna göre Sivas şehri ya aşağı iç kalede veya Sivas’ın dışında bir yerde aranması gerekir.³⁷

Eski Sebastia’nın bugünkü Sivas olduğu hakkındaki görüşler daha yaygın ve isabetli olur. Biz bunları Sivas’ın devamlı olarak bir yerleşim merkezi olması ve yapı malzemelerinin sürekli olarak yeni binalarda kullanılmasına bağlayabiliriz. Payam Alan’daki eski şehrin bulunduğu yere daha münasip bir isim bulunamadığı için “ sebaste” denilmiştir.³⁸

Anadolu her biri müstakil olmak üzere pek çok ufak parçalara bölünmüş kısımlardan meydana gelmektedir. Roma’nın ikiye bölünmesiyle Anadolu’nun kuzey batısında yeni bir merkez ortaya çıkmış ve 1923 yılına kadar devam edecek yeni bir dönem başlamıştır. Anadolu’daki yeni durum Anadolu’ya Türk akınlarının başlayıp yurt edinmelerine neden olmuştur. Bu dönem X. Yüzyıldan itibaren Bizanslıların Türklerle temas ettikleri bir dönemdir. Bu dönem Türk devrinin başlangıcının anlaşılması için son derece önemlidir.

Roma döneminde Sivas şehrinin ismi “Sebasteia” dir. Bu dönem Türklerin Malazgirt savaşından sonra Anadolu’ya geçişleri dönemidir ki Anadolu’nun çehresi değişmiştir.³⁹ Sivas şehri, Bizanslılar zamanında “Sebast” ismiyle anılmış ve VIII. Asırdan itibaren de “Tehma” (askeri valilik) adını

36 Yeni Rehber Ansiklopedisi, “Sivas”, mad. C. VIII, İstanbul, 1994, s. 56-66

37 Tahsin Özgüç, a.g.m., s. 164-166

38 Ramsay, a.g.e., s. 148; Hakkı Acun, “Sivas ve Çevresi Tarihi Eserlerinin Listesi ve Türistik Değerleri”, Vakıflar Dergisi, S. XX, Ankara 1988, s. 183-220.

39 Tuncer Baykara, a.g.e., s. 16.

almıştır. Kapadokya'da kurulan üç Metropolilikten (Din adamları ile idare edilen) birinin de merkezi durumunda olmuştur. Günümüzde Sivas şehrinin eski sebast şehri sınırlarını koruduğu söylenemez. Asıl Sebast'ın Sivas'ın doğusunda Boğaz Köprüsü'nün etrafında 20-25 km. mesafede Kavraz Köyü civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu yerde Bizans eserlerinden başka bir esere rastlamak mümkün değildir.⁴⁰

Selçuklu döneminde Anadolu şehirlerine bazı isimler verildiğini görürüz. Bu dönemde "Dar'ül-ala" (Yücelik Beldesi) Sivas Şehrine isim olarak verilmiştir.⁴¹

Sivas Şehri, XI. Yüzyıldan itibaren Danışmendliler'in egemenliği altına girmiş ve "Danışmend İli" adını almıştır.⁴²

XV ve XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin saltanat devri boyunca "Rum" eyaletinin çekirdeğini meydana getiren iller, Sivas, Tokat ve Amasya olmuştur. Rum kelimesinin coğrafi bir ıstılah olarak zaman zaman Anadolu'nun daha geniş bir kısmını *İklim-i Rum*, *Memleketi-i Rum* ifade etmesinden dolayı bir ayırım yapılarak Anadolu bölgesine *Eyalet-i Rumiye-i Suğra* adı verilmiş ve bu bölge idari bir teşkilat olarak *Eyalet-i Rumiye-i Suğra* diye tanınmıştır.⁴³

Ayrıca bu dönemde resmi yazılarda ve konuşmalarda da Rum kelimesi kullanılmıştır. Mühimme defterlerindeki kanıtlardan anlamaktayız.

"Rum Beğlerbeğisine Hüküm:

Kangallı ve Ali Pınarı ahalisinin ekserisi İran'a ve muhabbet üzere olduğu bildirilmekle bu gibileri tahkik edip tahakkuk ettik de başka bir bahane ile katlonulmaları hakkında."⁴⁴

Rum Kelimesi; Roma kelimesinden gelmiş olup Araplar tarafından, özellikle Doğu Roma(Bizans) için kullanılmıştır. Rum ismi, Asya'nın diğer bölgelerinde Anadolu anlamında kullanılmakta idi. (Diyar-ı Rum) Türkler Anadolu'yu fethettiği dönemde de Rum ismi Anadolu için kullanıla gelmiştir. Türkiye Selçukluları devrinde de Anadolu'nun orta ve kuzey kısımları aynı isimlerle anılmakta idi.

40 Rıdvan Nazif- İ.Hakkı, a.g.e., s. 7; Gabriel, a.g.e., s. 133 ve 3 nolu dipnot; Hikmet Denizli, "Sivas Tarihi ve Eserleri" Revak Dergisi, S. I, Sivas, 1990, s. 11,35; Kadir Erdil, a.g.e., s. 22.

41 Tuncer Baykara, a.g.e., s. 57.

42 *Yurt Ansiklopedisi*, C. X, s. 685.

43 İbn Batuta, *Seyahatnamesi*, Seçmeler, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, 1993, s. 3; Tayyib Gökbilgin, 15 ve 16. Asırlarda *Eyalet-i Rum*, *Vakıflar Dergisi*, S. VI, İstanbul, 1965, s. 51-61; Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü*, Ankara, 1992, s. 43 ve 77 nolu dip not.

44 BA, Mühimme, 29/210 142. 984/1577.

Anadolu Türk ve Müslüman yurdu olunca “Rum” kelimesi bir anlam ifade etmez olmuştur. Rum kelimesi, ilk Osmanlı döneminde Kızılırmak yayı içinde bölgeyi içine alan sahanın yani Sivas ve çevresinin ismi olmuştur.⁴⁵

Sivas yöresinin antik çağa ait isimleri, Pontus Polemoniokus, kimilerine göre de Kapadokya sınırları içinde kabul edilmektedir. Doğu Roma İmparatorluğu döneminde armenia ı, sonra da armenia ıı eyaleti içinde yer alır. Sivas şehri bu eyaletlerin bir dönem merkezi olmuştur.⁴⁶

Bu bölge için Küçük Asya ismi de kullanılmıştır. Küçük Asya'nın taksimi şu şekilde yapılmıştır. Abhlakhonia, Malatia, El- Afa-Chim, Batalous (bunlara Alamin, Merdj-el-Chahm, Machkensis veya Mechkenis, Borgouth, Amouria dahil), Djarsion (Hausba-Sivas) Baklan (Ankara, Tamala, Talbour, Tokhat, Kaisari), Ladikie, Dirokio, Kalovmi, Belouti, Djaldia (Arsea veya Erzurum) Selefkia, Renadek, (Adana, Al-Massıssı, Karra, Tibra, El-Adjaut, Dzoul-Kılo) şeklinde ayrılmıştır.⁴⁷

Sivas Vilayeti 1878 yılında Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine göre “vilayet-i sitte” denilen altı şehir (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbekir, Mamurat-ül Aziz, Sivas) içerisinde yer almıştır. Vilayet-i sitte diye de isimlendirilmiştir. Bu dönemde Ermeniler'in lehine reform yapılması gereken bölgeler içinde yer almıştır.⁴⁸

Cumhuriyet döneminde “eyalet” sistemi kaldırılmış, yerine “il” sistemi getirilmiştir. Bundan sonra da “Sivas” adını almış ve günümüze kadar da bu isimle gelmiştir.

Sonuç

Sivas şehrinin ilk defa nerede ve kimler tarafından kurulduğu ve ne isim verildiği kesin olarak belli değildir. Bu hususta çeşitli rivayetler vardır. Kuruluş yeri olarak kimi Kabira'dan, kimi Kızılırmak kenarından, kimi de Gavraz Köyü yakınlarından bahsederler. Bizce kesin yeri belli olmakla beraber, başka bir yerde kurulmuş olsa bile, bugünkü yerine yerleşmiş ve Anadolu'nun büyük şehirlerinden biri durumuna gelmiştir.

Sivas adının da nereden geldiği kesin olarak bilinmemekle beraber; şehrin ismiyle ilgili şu rivayetler bulunmaktadır.

45 Tuncer Baykara, a.g.e., s. 23.

46 *Yurt Ansiklopedisi*, C. X, s. 6851.

47 Ramsay, a.g.e., s. 499-500.

48 Bayram Kodaman, *XX. Yüzyıl Başında Sivas Vilayeti (1901)*, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, 2-6 Temmuz, 1986, s. 170-180.

Sivas ismi halk dilinde “Sıvaz” diye söylenmiştir. Sıvaz: Okşamak, sıvazlamak anlamlarına gelmektedir.

Sivas isminin, Hititler’in bir kolu olan “Sibasip” den geldiği ifade edilir.

Sivas ismi, Farsça üç değirmen manasına, “Se-as” sözünden gelmektedir. Selçuklular da bu isme istinaden se-as ve zamanla da Sivas demişlerdir.

Sivas isminin Erenler Pınarı “Sipas” dan alındığı söylenir.

Sivas isminin Roma dönemindeki “Sebasteia” dan geldiği iddia edenler de bulunmaktadır.

Sivas isminin Sebasit Türkleri’nden geldiğini ve “Saves-Sevas” ismiyle anıldığını daha sonra halk dilinde Sivas olarak geçtiğini söyleyenler vardır.

Sivas ismi için, Hz. Zekeriya(as)’ın zamanındaki Cimcime’nin kardeşinin isminin “Sebas” olduğunu, bunun Sivas diye söylendiğini rivayet edenler de bulunmaktadır.

Sivas’a, “Talavra, Megapolis, Karana, Diyopolis” gibi isimler de verilmiştir.

Sivas’a, “Zuas” diyenler de olmuştur.

Sivas ismi, bir zamanlar “sıvas” olarak da telaffuz edilmiştir.

Sivas ismi, halk dilinde de çeşitli şekillerde söylenmektedir. Bunlardan bazılarını vermek yerinde olacaktır. “*Zivas, Zivaz, Sivaz, Sıvaz, Suvaz, Süvas, Sifas*”

Sivas ismi asırlarca “*Sivas*” olarak söylenmiş ve günümüzde de şehir bu isimle şöhret bulmuştur. Ne gariptir ki Sivas ismi Türkçe olmadığından ve Türk sesine de uygun düşmediğinden halk arasında çeşitli şekillerde telaffuz edilmeye devam edecek gibi görünmektedir.